

PO WIELKIEJ WOJNIE

NOWA EUROPA
1918–1923

LEKCJE HISTORII O NOWEJ EUROPIE:
WOJNY Z ROSJĄ BOLSZEWICKĄ

Europejska Sieć Pamięć i Solidarność

Fundacja „Krzyżowa” dla Porozumienia Europejskiego

„W obronie niepodległości i granic. Europa Środkowa wobec rewolucji bolszewickiej” – projekt edukacyjny zrealizowany przez Fundację „Krzyżowa” dla Porozumienia Europejskiego, towarzyszący wystawie plenerowej przygotowanej przez Europejską Sieć Pamięć i Solidarność „Po Wielkiej Wojnie. Nowa Europa 1918–1923”, sfinansowany ze środków BKGE.

Bundesinstitut
für Kultur und Geschichte
der Deutschen im östlichen Europa

EUROPEJSKA SIEĆ PAMIĘĆ I SOLIDARNOŚĆ FINANSOWANA JEST ZE ŚRODKÓW MINISTERSTW KRAJÓW CZŁONKOWSKICH:

KOORDYNATORZY PROJEKTU:

dr Tomasz Skonieczny (Fundacja „Krzyżowa”)
dr hab. Ewelina Szpak (ENRS)

WSPÓŁPRACA:

dr Bartosz Dziewanowski-Stefańczyk (ENRS)
Joanna Orłoś-Supeł (ENRS)
Ewelina Pękała (ENRS)
Anna Wachowiak (ENRS)
dr Robert Żurek (Fundacja „Krzyżowa”)

AUTOR SCENARIUSZY LEKCJI: dr Tomasz Skonieczny

KONSULTACJA MERYTORYCZNA: Agnieszka Subik-Skonieczna, dr Robert Żurek

RECENZJA: dr Bartosz Kuświk

REDAKCJA I KOREKTA: Joanna Rosik, Lena Marciniak-Cąkała (Słowne Babki)

SKŁAD: Adam Kolenda

Copyright © by Instytut Europejskiej Sieci Pamięć i Solidarność 2020

Opracowanie graficzne przygotowano na podstawie projektu graficznego katalogu wystawy „After the Great War. A New Europe 1918–1923” autorstwa Anny Piwowar.

WYSTAWA „PO WIELKIEJ WOJNIE. NOWA EUROPA 1918–1923”

Kiedy tak naprawdę zakończyła się pierwsza wojna światowa? Ile nowych państw pojawiło się wówczas na mapie? Jak długo trwały działania wojenne mimo zakończenia wojny? Czy milioner był rzeczywiście bogaty i co pierwsza wojna światowa zmieniła w sytuacji kobiet? Na te i inne pytania odpowiada wystawa plenerowa „Po Wielkiej Wojnie. Nowa Europa 1918–1923”, przygotowana przez Europejską Sieć Pamięć i Solidarność we współpracy z międzynarodowym gronem historyków.

Ekspozycja stanowi próbę syntezy burzliwych początków dwudziestolecia międzywojennego, ze szczególnym uwzględnieniem historii Europy Środkowo-Wschodniej. Składa się na nią ponad 200 ujętych w interaktywną formę materiałów archiwalnych – fotografii, dokumentów, filmów, map oraz indywidualnych świadectw pamięci.

Chcemy pokazać, że konsekwencje niektórych zjawisk sprzed 100 lat odczuwamy do dziś. Poprzez zestawienie różnych interpretacji procesów, które rozegrały się w naszym regionie po Wielkiej Wojnie, możemy zaprezentować także odmienne wrażliwości poszczególnych narodów i różnorodność obrazów tego konfliktu utrwalonych w zbiorowej pamięci.

prof. Jan Rydel
koordynator strony polskiej w Europejskiej Sieci Pamięć i Solidarność

Nikt dotychczas nie zdołał w pełni opowiedzieć niezwykle złożonych dziejów Europy, która wyrosła na gruzach pozostałych po Wielkiej Wojnie 1914–1918. Powstawaniu świata, w którym obecnie żyjemy, towarzyszyły liczne przewroty, udokumentowane na naszej wystawie w bogatych materiałach wizualnych i pisemnych relacjach świadków.

prof. Jay Winter
członek rady naukowej wystawy

Największym sukcesem autorów wystawy jest ukazanie skutków pierwszej wojny światowej we wszystkich sferach życia: materialnej, gospodarczej, mentalnej, politycznej, społecznej i kulturalnej, z architekturą i sztuką włącznie. Wielką zaletą projektu jest prezentacja historii całej Europy Środkowo-Wschodniej w ujęciu porównawczym, jakże rzadkim w omówieniach zjawisk zachodzących w tym regionie. Warto dyskutować o historii Polski i innych państw, uwzględniając taki szeroki kontekst.

prof. Andrzej Chwalba
członek rady naukowej wystawy

Wystawie towarzyszą katalogi w polskiej i angielskiej wersji językowej, dostępne także w wersji elektronicznej na stronie internetowej Europejskiej Sieci Pamięć i Solidarność: www.enrs.eu/afterthegreatwar. Katalog stanowi wiernie przeniesienie treści umieszczonych na wystawie „Po Wielkiej Wojnie. Nowa Europa 1918–1923”. Zawiera bogaty zestaw tekstów źródłowych i współczesnych omówień autorstwa wybitnych historyków pochodzących z 18 krajów. Tekstom towarzyszy ok. 200 ilustracji, 17 map, a także tabele i wykresy. Redakcja naukowa: dr Bartosz-Dziewanowski-Stefańczyk. 236 ss.

Wydawcy:

Europejska Sieć Pamięć i Solidarność, Muzeum Historii Polski

Wystawa „Po Wielkiej Wojnie. Nowa Europa 1918–1923” w Berlinie, październik 2019, fot. Dominik Tryba

ORGANIZATOR

Europejska Sieć
Pamięć
i Solidarność

PARTNERZY

European film gateway

Discover Europe's Audiovisual Heritage

INSTYTUCJE FINANSUJĄCE ENRS

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego

Minister of State
for Culture and the Media

MINISTRY
OF HUMAN CAPACITIES

MINISTRY
OF CULTURE
OF THE SLOVAK REPUBLIC

MINISTRY OF CULTURE

PROJEKT GRAFICZNY I ARCHITEKTONICZNY WYSTAWY

MAPY

SFINANSOWANO PRZEZ

POLSKA
STULECIE ODZYSKANIA
NIEPODLEGŁOŚCI

WIĘCEJ MATERIAŁÓW EDUKACYJNYCH NA TEMAT
HISTORII EUROPY W XX WIEKU

hi-storylessons.eu

Sfinansowano ze środków Ministra Kultury
i Dziedzictwa Narodowego w ramach Programu Wieloletniego
NIEPODLEGŁA na lata 2017–2022

WSTĘP

Oddajemy w Państwa ręce zbiór czterech scenariuszy lekcyjnych, który ma za zadanie przybliżyć wiedzę na temat wydarzeń, jakie rozegrały się w Europie Środkowej i Środkowo-Wschodniej 100 lat temu. To właśnie wtedy młode państwa Nowej Europy, powstałe na gruzach trzech wcześniejszych imperiów, zmuszone były do walki o utrzymanie niepodległości i wyznaczonych traktatem wersalskim granic. Największym przeciwnikiem podczas tych walk była owładnięta rewolucją Rosja bolszewicka, która zmierzała nie tylko do zagarnięcia obszarów nowo powstałych państw, lecz wykorzystując społeczne napięcia i polityczne kryzysy, będące konsekwencją długotrwałej Wielkiej Wojny, dążyła także do rozszerzenia rewolucji na pozostałe kraje regionu.

Celem naszego projektu edukacyjnego, towarzyszącego wystawie „Po Wielkiej Wojnie. Nowa Europa 1918–1923” jest pokazanie zarówno tego, co łączyło, jak i tego, co różniło państwa Nowej Europy w trudnej drodze do niepodległości oraz jaką rolę w tych zbrojnych zmaganiach z Rosją bolszewicką odegrała odradzająca się Polska.

Zwycięstwo polskie w wojnie z bolszewikami, która toczyła się od lutego 1919 roku i zakończyła się podpisaniem traktatu pokojowego w marcu 1921 roku, a której przełomowym momentem była Bitwa Warszawska (13–15 sierpnia 1920 roku), było wydarzeniem decydującym o dziejach ówczesnej Europy. Sukces ten nie byłby możliwy bez niezwykle poświęcenia i zaangażowania milionów obywateli Polski, a także trudnej dziś do wyobrażenia zdolności do mobilizacji i organizacji, czasem wręcz podstawowych struktur państwowych. Pamiętać należy bowiem, że Polska była krajem, który 123 lata wcześniej został wymazany z map politycznych Europy, a teraz odrodzony, scalany z ziem, które należały do trzech różnych imperiów, skonfliktowany niemal ze wszystkimi sąsiadami, stanął przeciwko nowemu, śmiertelnemu zagrożeniu – ekspansji Armii Czerwonej i ideologii bolszewickiej.

Wojnę z bolszewikami wygrało społeczeństwo i wojsko polskie. Walki tej Polska nie toczyła jednak samotnie. Wsparcia, na różnym etapie i w różnym zakresie, udzielili jej sąsiedzi i często dość niespodziewani sojusznicy. Bez pomocy materialowej z Francji, Wielkiej Brytanii, Węgier i Rumunii, bez oddziałów pomocniczych złożonych z Ukraińców, Białorusinów, Kozaków, białych Rosjan czy wreszcie amerykańskich lotników nie byłoby tego zwycięstwa. Warto o tym pamiętać.

Pewnym paradoksem jest fakt, że jeszcze za życia jej uczestników pamięć o wojnie z bolszewikami, o Bitwie Warszawskiej została praktycznie zakazana w niemal całej Europie Środkowej. Podporządkowanie tej części kontynentu władzy sowieckiej po drugiej wojnie światowej sprawiło, że do roku 1989 upamiętnianie nie było możliwe. Dopiero przemiany polityczne i społeczne, które zaszły wraz z upadkiem żelaznej kurtyny, pozwoliły na nowo przywrócić należną im rangę. Przynajmniej w Polsce, w szerszej świadomości Europejczyków (nie mówiąc już o pamięci zbiorowej) Bitwa Warszawska, która uchroniła Europę przed zbrojnym pochodem zbrodniczej ideologii, jest bowiem nieobecna.

Scenariusze lekcji, zawarte w niniejszej tece, dotyczą wydarzeń, które rozegrały się w Europie Środkowej i Środkowo-Wschodniej 100 lat temu. Nacisk został położony głównie na przedstawienie wydarzeń, które doprowadziły do Bitwy Warszawskiej, oraz jej konsekwencji, przy jednoczesnym wskazaniu szerokiego kontekstu środkowoeuropejskiego poprzez podkreślenie zagrożenia, jakie niesła ekspansja ideologii bolszewickiej. Na ile było to możliwe, dołożono starań, aby scenariusze te mogły zostać wykorzystane nie tylko w polskiej szkole, lecz także w innych krajach. Temu też służy oparcie znacznej części zajęć na analizie materiałów źródłowych i ikonograficznych czy pracy z różnymi materiałami dodatkowymi (mapami i kartami pracy). Aby pomóc nauczycielom w przygotowaniu się do przeprowadzenia lekcji, w każdym scenariuszu zamieszczono również dodatkowe wskazówki metodyczne i merytoryczne.

Mamy nadzieję, że materiały przedstawione w niniejszej tece staną się okazją nie tylko do tego, aby zapoznać uczniów z historią wydarzeń, które zaważyły na losach całej Europy, lecz przede wszystkim, aby pokazać wspólnotę doświadczeń wszystkich powstałych po 1918 roku państw Nowej Europy.

Tomasz Skonieczny
Ewelina Szpak

SCENARIUSZ 1

ODRODZONA POLSKA I WALKI O GRANICE 1919–1921

ETAP EDUKACYJNY

szkoła ponadpodstawowa

CZAS TRWANIA

godzina lekcyjna

SŁOWA KLUCZOWE, NAJWAŻNIEJSZE POJĘCIA, PROBLEMY

mapa polityczna Europy po 1918 roku, odrodzenie Polski, konflikty graniczne, plebiscyty, zagrożenie ze strony bolszewików

ZAKRES TEMATYCZNY

historia Polski po 1918 roku, odrodzenie Polski, walka o granice, wojna polsko-bolszewicka, plebiscyt na Śląsku, konflikt polsko-ukraiński, historia Europy Środkowej po 1918 roku, powstawanie nowych państw, plebiscyty, zagrożenie ze strony bolszewików dla Europy Środkowej

CELE

Po zakończonej lekcji uczeń potrafi:

- przedstawić sytuację międzynarodową Polski po 1918 roku,
- umieścić w czasie i przestrzeni wydarzenia związane z walkami o kształt granic państwa polskiego,
- wskazać dwie koncepcje odbudowy Polski.

METODY I ŚRODKI DYDAKTYCZNE, MATERIAŁY

materiały ikonograficzne, teksty źródłowe oraz karta pracy

FORMY PRACY

praca pod kierunkiem, dyskusja, elementy wykładu, praca w grupach

WPROWADZENIE

1. Jako wprowadzenie do lekcji nauczyciel wygłasza krótki wykład o konsekwencjach końca pierwszej wojny światowej dla regionu. Wskazuje na następstwa klęski wojennej Niemiec i Austro-Węgier oraz rewolucji w Rosji dla Polaków i sąsiednich narodów.
2. Nauczyciel kontynuuje wykład, przedstawiając w skróconej formie okoliczności odrodzenia Polski i wyzwania, jakie przed nią stanęły.

Wskazówka: powinno to być krótkie wprowadzenie, z naciskiem na kwestie granic (granice z Niemcami i rozpadającą się monarchią Habsburgów jako ustalone traktatami, brak konkretów w sprawie granicy wschodniej).

KARTY PRACY / PRACA W GRUPACH

3. Nauczyciel dzieli uczniów na grupy 2-4 osobowe. Następnie rozdaje uczniom **kartę pracy** (załącznik nr 1) oraz **karty wydarzeń** (załącznik nr 2). Zadaniem uczniów jest:
  - zinterpretowanie treści przedstawionych na kartach,
  - ułożenie **kart** według chronologii wydarzeń,
  - uzupełnienie dat, nazw wydarzeń oraz podanie numeru odpowiadających im **kart wydarzeń** na drugiej części **karty pracy**,
  - następnie ułożenie **kart wydarzeń** na krawędzi **karty pracy** według miejsc / regionów, do których odnoszą się poszczególne **karty wydarzeń**.
4. Podsumowanie ćwiczenia. Nauczyciel przedstawia właściwą chronologię wydarzeń, dając uczniom czas na sprawdzenie układu **kart**. Następnie podczas krótkiego wykładu podsumowuje procesy, które przedstawiają wybrane **karty wydarzeń**, uzupełniając ich treść o dodatkowe informacje.

Podsumowując to ćwiczenie, należy zwrócić szczególną uwagę na dwa elementy:

- spory terytorialne, jakie toczyła wówczas Polska z niemal wszystkimi sąsiadami (Niemcami, Czechosłowacją, Litwą, Białorusią, Ukrainą i Rosją),
- powszechne dla całego regionu zagrożenie ze strony bolszewików.

Przedstawienie sporów terytorialnych powinno być okazją, aby nauczyciel zasygnalizował – i w miarę możliwości omówił – dwie koncepcje odnoszące się do kształtu Polski: popieraną przez Józefa Piłsudskiego koncepcję federacyjną oraz przeciwną do niej wizję inkorporacyjną, za którą opowiadał się Roman Dmowski.

PODSUMOWANIE

5. Nauczyciel zadaje pytania podsumowujące, które mają sprawdzić zrozumienie materiału przez uczniów.

W zależności od przebiegu dotychczasowej lekcji proponowane pytania to:

- Jak wyglądała sytuacja zewnętrzna Polski po 1918 roku?
- Dlaczego doszło do konfliktu polsko-bolszewickiego?
- Dlaczego doszło do konfliktu polsko-ukraińskiego i co było przedmiotem sporów?
- Jak wyglądały relacje polsko-litewskie po 1918 roku?

6. Nauczyciel w formie miniwykładu podsumowuje sytuację zewnętrzną Polski na początku 1920 roku, odnosząc się do pytań, które padły w punkcie 5. scenariusza.

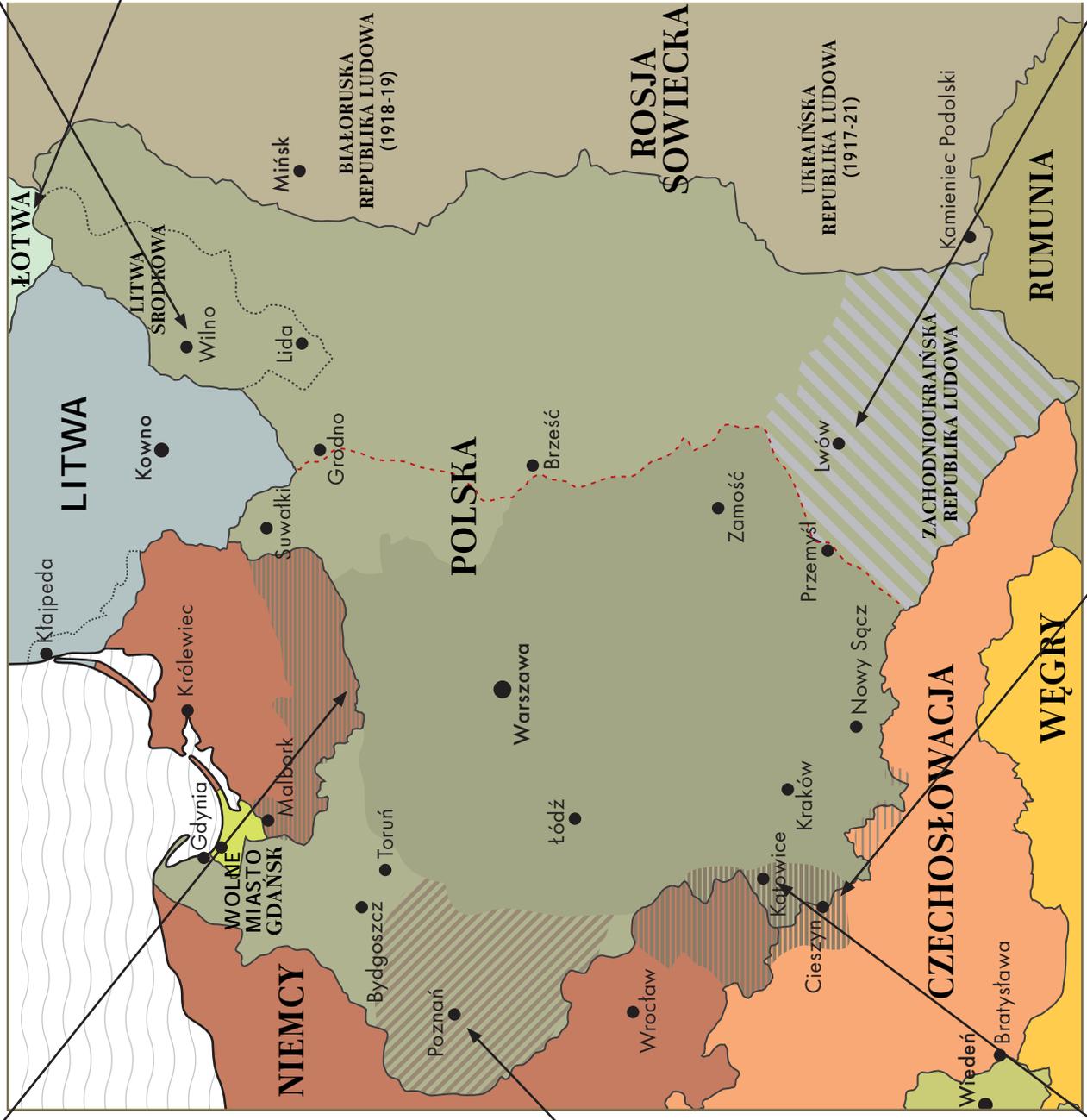
Wskazówka: podsumowanie potraktować można jako wprowadzenie do kolejnej lekcji o walkach polsko-bolszewickich w 1920 roku (którym poświęcony jest następny scenariusz niniejszej teki).

TU PRZYŁÓŻ KARTĘ WYDARZEŃ

TU PRZYŁÓŻ KARTĘ WYDARZEŃ

ZAŁĄCZNIK NR 1

TU PRZYŁÓŻ KARTĘ WYDARZEŃ

TU PRZYŁÓŻ KARTĘ WYDARZEŃ

TU PRZYŁÓŻ KARTĘ WYDARZEŃ

TU PRZYŁÓŻ KARTĘ WYDARZEŃ

TU PRZYŁÓŻ KARTĘ WYDARZEŃ

TU PRZYŁÓŻ KARTĘ WYDARZEŃ

TU PRZYŁÓŻ KARTĘ WYDARZEŃ

TU PRZYŁÓŻ KARTĘ WYDARZEŃ

ZAŁĄCZNIK NR 2

1

ZAJĘCIE WILNA
KWIECIEŃ 1919

Wojska polskie wypierają bolszewików z Wilna. Piłsudski wydaje specjalną odezwę „Do mieszkańców byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego”, dająca nadzieję na polityczne samookreślenie się tego regionu.

2

WALKI O LWÓW
LISTOPAD 1918 – MAJ 1919

Po wycofaniu się wojsk austriackich we Lwowie i całej Galicji Wschodniej rozпочął się konflikt polsko-ukraiński. Obrona Lwowa (listopad 1918) przez mieszkańców, w tym młodzież, stała się dla Polaków symbolem walk o polskość tego regionu.

3

WYPRAWA KIJOWSKA
KWIECIEŃ – MAJ 1920

Wobec zagrożenia ze strony bolszewików władze Ukrainskiej Republiki Ludowej (Symon Petlura) zawarły sojusz z Polską. Oddziały polskie i ukraińskie wspólnie ruszyły na Kijów, opanowany przez bolszewików.

4

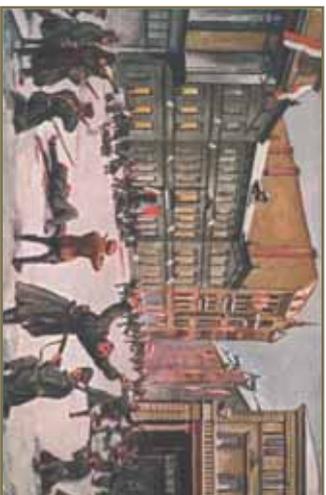
ODZYSKANIE NIEPODLEGŁOŚCI PRZEZ POLSKĘ
11 LISTOPADA 1918

Symboliczna data odzyskania niepodległości przez Polskę – która po 123 latach powróciła na mapę Europy jako niezależne państwo.

5

POWSTANIE WIELKOPOLSKIE
27 GRUDNIA 1918 – 16 LUTEGO 1919

Polacy zamieszkujący ziemie wcielone do Niemiec wystąpili zbrojnie przeciwko władzy niemieckiej, domagając się przyłączenia do odrodzonej Polski. Dzięki interwencji dyplomatycznej Francuzów (traktat w Trewirze) Niemcy zostali zmuszeni do oddania ziem Polakom.

6

OPERACJA „ZIMA”
ZIMA 1919/1920

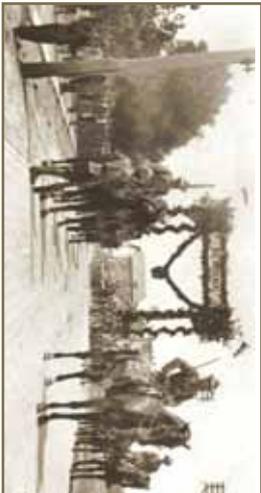
Współpraca wojsk polskich i łotewskich przeciwko bolszewikom. Zakończyła się pokonaniem bolszewików i wzmocnieniem pozycji Łotwy w rejonie.

7

WALKI O ŚLĄSK CIESZYŃSKI

Śląsk Cieszyński był obszarem spornym pomiędzy Polską a Czechosłowacją. Wykorzystując konflikt polsko-ukraiński, Czeši wypartli oddziały polskie. O losie tych ziem miał zdecydować plebiscyt. W lipcu 1920 roku, w krytycznym momencie wojny polsko-bolszewickiej, odwołano plebiscyt, zaś teren podzielono arbitralnie, decyzją Rady Ambasadorów Ententy.

8

POWSTANIA ŚLĄSKIE

SIERPIEŃ 1919 - LIPIEC 1921

O przynależności Śląska miał zdecydować plebiscyt. Ze względu na antypolską politykę władz niemieckich i liczne akty przemocy Polacy trzykrotnie (w 1919, 1920 i 1921 roku) chwycili za broń i ponieśli klęskę. Pomimo przegranego plebiscytu w 1921 roku, odgórną decyzją Konferencji Ambasadorów, Śląsk został podzielony, a Polsce przyznano 29% terytorium.

9

WOJNA Z BOLSZEVIKAMI

LUTY 1919 - MARZEC 1921

W momencie wycofania się wojsk niemieckich oddziały bolszewików ruszyły na zachód, gdzie spotkały się z oporem ze strony wojsk odrodzonej Polski. Konflikt z bolszewikami był największym wyzwaniem, przed którym stanęły młode państwa Europy Środkowej po pierwszej wojnie światowej. Zakończył się klęską bolszewików i podpisaniem pokoju w marcu 1921 roku.

10

PLEBISCYT NA WARMII I MAZURACH

O przynależności Warmii i Mazur miał zdecydować plebiscyt. Odbył się on jednak w lipcu 1920, kiedy wojska bolszewickie podeszły pod Warszawę i dalszy los Polski wydawał się niepewny – a znacząca większość mieszkańców zagłosowała za pozostaniem przy Niemczech.

SCENARIUSZ 2

WOJNA POLSKO-BOLSZEWICKA 1919–1921 I BITWA WARSZAWSKA

ETAP EDUKACYJNY

szkoła ponadpodstawowa

CZAS TRWANIA

dwie godziny lekcyjne

SŁOWA KLUCZOWE, NAJWAŻNIEJSZE POJĘCIA, PROBLEMY

Bitwa Warszawska, mapa polityczna Europy po 1918 roku, odrodzenie Polski, zagrożenie ze strony bolszewików

ZAKRES TEMATYCZNY

historia Polski po 1918 roku, odrodzenie Polski, walka o granice, wojna polsko-bolszewicka, Bitwa Warszawska, historia Europy Środkowej po 1918 roku, zagrożenie ze strony bolszewików dla Europy Środkowej

CELE

Po zakończonej lekcji uczeń potrafi:

- podać podstawowe informacje o przebiegu wojny polsko-bolszewickiej 1919–1921,
- omówić znaczenie Bitwy Warszawskiej dla Polski i Europy,
- pracować z mapą i na niej przedstawić dynamikę wojny polsko-bolszewickiej.

METODY I ŚRODKI DYDAKTYCZNE, MATERIAŁY

materiały ikonograficzne, teksty źródłowe oraz karta pracy

FORMY PRACY

praca pod kierunkiem, dyskusja, elementy wykładu, praca w grupach

WPROWADZENIE

1. Jako wprowadzenie do lekcji nauczyciel wygłasza krótki wykład opisujący stosunek Polski wobec wojny domowej w Rosji, przyczyny konfliktu polsko-bolszewickiego oraz przebieg walk do lipca 1920 roku (do rozpoczęcia wielkiej ofensywy bolszewików).

Omawiając przebieg wojny polsko-bolszewickiej, należy wskazać na stanowisko państw Ententy wobec tego konfliktu, w tym zwrócić uwagę na propozycję ustanowienia linii demarkacyjnej, mającej stanowić wschodnią granicę Polski – tzw. linii Curzona.

PRACA Z MATERIAŁEM ŹRÓDŁOWYM / PRACA W GRUPACH

2. Nauczyciel dzieli uczniów na grupy 2–4-osobowe, a następnie rozdaje im tekst źródłowy (załącznik nr 1) oraz materiały ikonograficzne (załącznik nr 2). Zadaniem uczniów jest zapoznanie się z materiałami, a następnie, na forum klasy, w formie burzy mózgów, odpowiedzenie na pytania:

- Jaki może być kontekst tych wydarzeń? Przed jakim zagrożeniem stoi Polska?
- Co jest stawką tych wydarzeń?
- Jak przedstawieni są bolszewicy?

Wskazówka: jako wprowadzenie do kolejnej części nauczyciel powinien zaznaczyć: ważne jest, aby zrozumieć racje drugiej strony, dlatego teraz zastanówcie się, jakich argumentów używali przywódcy i propaganda bolszewicka, tłumacząc atak na Polskę.

3. Nauczyciel rozdaje uczniom kolejne materiały (załącznik nr 3 i 4). Zadaniem uczniów jest zapoznanie się z nimi, a następnie, na forum klasy, odpowiedzenie na pytania:

- Jaki może być kontekst tych wydarzeń? Co było celem bolszewików?
- Jak opisana jest Polska / przywódcy Polski?

KARTY PRACY / PRACA W GRUPACH

- 4.** Nauczyciel dzieli uczniów na grupy 2-osobowe i rozdaje im karty pracy (załącznik nr 5). Zadaniem uczniów będzie śledzić wykład nauczyciela oraz uzupełniać kartę pracy, w tym:
- określić proporcje sił polskich i bolszewickich,
  - zaznaczyć orientacyjnie główne kierunki ofensywy bolszewickiej,
  - zaznaczyć miejsca głównych bitew,
  - zaznaczyć orientacyjnie kierunek kontrataku sił polskich.
- 5.** Nauczyciel w formie miniwykładu, przy pomocy mapy Polski (załącznik nr 6) prezentuje, jak przez kolejne miesiące 1919 i 1920 roku zmieniała się polska granica wschodnia – pokazując dynamikę konfliktu polsko-bolszewickiego (a także polsko-ukraińskiego i polsko-litewskiego) – oraz omawia przebieg ofensywy, która doprowadziła do Bitwy Warszawskiej i polskiej kontrofensywy.

W celu uzupełnienia przez uczniów karty pracy wskazać należy stosunek sił obu stron w momencie rozpoczęcia ofensywy przez bolszewików. Szacowany jest on następująco:

Polska: 900 tys. żołnierzy (w tym niemal jedna trzecia to ochotnicy, których nie dotyczył pobór obowiązkowy).

Bolszewicy: 800 tys. żołnierzy (liczebność Armii Czerwonej posłanej na Front Zachodni).

OPCJONALNIE

- 6.** Nauczyciel w formie miniwykładu opisuje wybrane formacje pomocnicze i przykłady wsparcia ze strony państw sojuszniczych.

Omawiając kwestię pomocy materialnej dla polskiej armii ze strony Węgier i Rumunii, nauczyciel może zaznaczyć, że agitacja bolszewicka / komunistyczna wśród robotników francuskich, niemieckich i czeskich była na tyle skuteczna, że utrudniali oni transport pomocy wojskowej do „pańskiej” Polski.

Problem szerzenia się rewolucji bolszewickiej / komunistycznej jest tematem jednego ze scenariuszy zawartych w niniejszej tece.

PODSUMOWANIE

7. Nauczyciel w formie miniwykładu przedstawia konsekwencje Bitwy Warszawskiej i zwycięstwa Polski w wojnie z bolszewikami – dla Polski, regionu oraz całej Europy.

Wskazówka: przedstawienie konsekwencji Bitwy Warszawskiej, ze wskazaniem na jej długofalowe skutki dla całego regionu, jest przedmiotem jednego ze scenariuszy zawartego w niniejszej tece.

ZAŁĄCZNIK NR 1

Odezwa premiera Wincentego Witosa do żołnierzy polskich z 6 sierpnia 1920 roku (fragmenty)

Żołnierze!

Nadszedł czas największego dla narodu i państwa wysiłku, armie bolszewickie walą się na naszą ziemię, niosąc zniszczenie, rzeź, pożogę i rabunek, zabierając żywność i wszystko, co się da zabrać. Bolszewicy chcą zniszczyć nasze państwo i naród skuć w kajdany i zrobić niewolnikami. Odrzucili rozejm, przewlekając sprawę pokoju, bo im nie o pokój chodzi, ale o zniszczenie naszej niepodległości, największego skarbu narodu.

Żołnierze!

Na Was dzisiaj opiera się Polska, ona Wam powierzyła swoją obronę, od Was zależy, czy naród nasz będzie mógł żyć w swobodzie i szczęściu, czy też stanie się parobkiem najeźdźców. Broniąc Polski, bronicie siebie i swoich rodzin, walcząc o utrzymanie państwa, walczyście o spokój i szczęście Waszych matek, ojców, braci, sióstr i dzieci. Nie myślcie, że bolszewicy są niezwyciężeni, to nieprawda, i lud rosyjski, i żołnierze bolszewicy mają wojny dosyć. Jeżeli idą jeszcze na Polskę – to pędzeni przemocą. Chodzi tylko o to, abyście Wy walkę podjęli, a walka musi się skończyć zwycięstwem.

Niechaj Was nie zniechęcają chwilowe braki, sami wiecie, że bolszewicy żołnierze walczą bez butów, w łachmanach, bez bielizny. Wam nie braknie ani amunicji, ani broni, odzieży i butów, rząd Wam dostarczy. (...) Tchórze niech pamiętają, że obrabowaniem Polski bolszewicy nie zakończą wojny. Oni marzą o zawojowaniu świata, oni przemocą zabraliby wszystkich zdolnych do noszenia broni i wysłali na rzeź w dalekie kraje. (...)

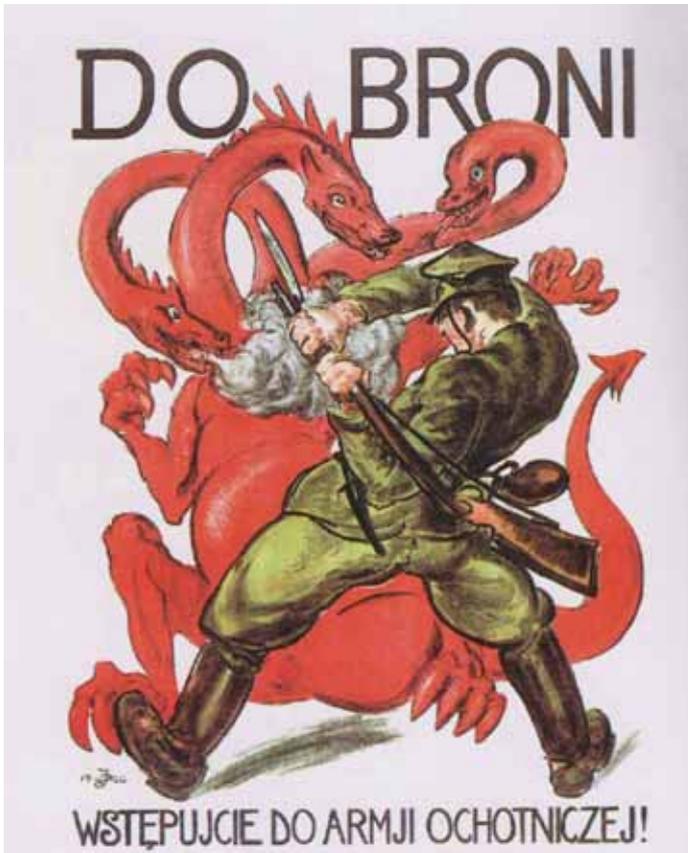
Do walki więc. Idźcie, walczcie, wracajcie zwycięzcami!

Warszawa, dnia 6 sierpnia 1920

W imieniu rządu prezydent ministrów Wincenty Witos

ZAŁĄCZNIK NR 2

Do broni. Wstępujcie do Armii Ochotniczej.
Polski plakat propagandowy, 1920 rok

Do broni. Ratujmy Ojczyznę! Pamiętajmy dobrze o naszym przyszłym losie.
Polski plakat propagandowy, 1920 rok

ZAŁĄCZNIK NR 3

Rozkaz do żołnierzy Armii Czerwonej, wydany przez gen. Michaiła Tuchaczewskiego, dowódcę Frontu Zachodniego, 2 lipca 1920 roku (fragment)

We krwi pokonanej polskiej armii utopimy przestępczy rząd Piłsudskiego. Zwróćcie swe oczy na Zachód. To na Zachodzie decydują się losy Światowej Rewolucji. Na drodze do Światowej Pożogi leży trup Białej Polski. Na naszych bagnietach przyniesiemy szczęście i pokój masom pracującym całej ludzkości. Godzina ataku wybiła!

ZAŁĄCZNIK NR 4

Oto, czym kończą się pańskie pomysły.
Bolszewicki plakat propagandowy, 1920 rok

Jest jedno zawołanie do Ukraińców i Rosjan – niech nie będzie pana nad robotnikiem!
Bolszewicki plakat propagandowy, 1920 rok

ZAŁĄCZNIK NR 5

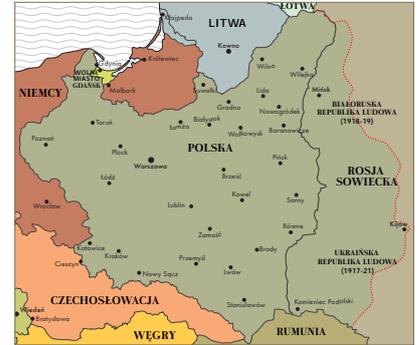
Karta pracy

Marzec 1919

Grudzień 1919

Czerwiec 1920

Ofensywa bolszewicka i polskie kontrnatarcie (sierpień – wrzesień 1920)

LEGENDA

Ruch wojsk bolszewickich

Ruch wojsk polskich

Miejsca bitew

STOSUNEK SIŁ

Wojsko Polskie

= 100 tys.

Armia Czerwona

Linie frontu

Wschodnia granica II RP w 1923 roku

ZAŁĄCZNIK NR 6

Ofensywa bolszewicka i polskie kontrnatarcie (czerwiec-październik 1920)

	Najdalszy zasięg Armii Czerwonej		Ofensywa wojsk bolszewickich (VI – VII 1920)
	Linia frontu w XII 1919		Kontrofensywa wojsk polskich (15 VIII – 18 X 1920)
	Linia frontu w VI 1920		

SCENARIUSZ 3

SZERZENIE SIĘ REWOLUCJI BOLSZEWICKIEJ

ETAP EDUKACYJNY

szkoła ponadpodstawowa

CZAS TRWANIA

dwie godziny lekcyjne

SŁOWA KLUCZOWE, NAJWAŻNIEJSZE POJĘCIA, PROBLEMY

Rewolucja Październikowa, mapa polityczna Europy po 1918 roku, Węgierska Republika Rad, powstanie Spartakusa, zagrożenie ze strony bolszewików

ZAKRES TEMATYCZNY

historia Europy Środkowej po 1918 roku, rewolucje komunistyczne, zagrożenie ze strony bolszewików dla Europy Środkowej

CELE

Po zakończonej lekcji uczeń potrafi:

- wskazać na mapie państwa, które powstały po 1918 roku,
- wymienić główne tendencje, które sprawiły, że hasła komunistyczne spotykały się z pozytywnym przyjęciem w społeczeństwie,
- wskazać kraje, w których doszło do rewolucji komunistycznej.

METODY I ŚRODKI DYDAKTYCZNE, MATERIAŁY

materiały ikonograficzne, tekst źródłowy, mapa oraz karta pracy

FORMY PRACY

praca pod kierunkiem, dyskusja, elementy wykładu, praca w grupach, burza mózgów

WPROWADZENIE

1. Jako wprowadzenie do lekcji nauczyciel przedstawia film dotyczący rewolucji bolszewickiej („Rewolucja Radziecka 1917”, <https://youtu.be/m-xZcSTS4Cg>), który uzupełnia miniwykładem poświęconym działaniom na froncie wschodnim Wielkiej Wojny, aż do pokoju brzeskiego (III 1918).

lub

Jako wprowadzenie do lekcji nauczyciel wygłasza wykład przedstawiający sytuację panującą w Europie Wschodniej po wybuchu Wielkiej Wojny: w tym przede wszystkim wskazuje przyczyny obalenia caratu w Rosji oraz wybuchu rewolucji bolszewickiej – omawiając zarazem sytuację na froncie wschodnim aż do pokoju brzeskiego (III 1918).

PRACA Z TEKSTEM / BURZA MÓZGÓW

2. Nauczyciel rozdaje uczniom tekst źródłowy (załącznik nr 1) i stawia pytania, na które uczniowie następnie odpowiadają metodą burzy mózgów: Jak władze bolszewickiej Rosji traktowały dążenia niepodległościowe narodów, które dotąd były poddane władzy Imperium? Jakie hasła głosili komuniści?

PRACA Z MAPĄ

3. Nauczyciel prezentuje uczniom mapy Europy z 1914 oraz z 1918 roku (załącznik nr 2), a następnie w formie miniwykładu przedstawia, jak upadek Imperium Rosyjskiego stał się okazją do wybicia się na niepodległość przez narody dotychczas podległe władzy carów.

Zadanie dla uczniów:

- wskazać nowe państwa, które wyłoniły się z rozpadu Imperium Rosyjskiego.

Nauczyciel podsumowuje zmiany, które zaszły na mapie politycznej Europy Środkowo-Wschodniej.

W trakcie podsumowania należy podkreślić, że w wyniku separatystycznego pokoju, podpisanego przez bolszewicką Rosję w Brześciu (III 1918), ziemie Finlandii, Estonii, Łotwy, Litwy, Polski, Białorusi i Ukrainy znalazły się poza formalną kontrolą bolszewików.

Dodatkowo nauczyciel może wskazać, że granice nowo powstałych krajów nie pokrywały się z podziałami językowymi i etnicznymi, co stawiało przed nowymi państwami i ich ludnością znaczne wyzwania.

Zagadnienie to można omówić, wykorzystując mapę przedstawiającą grupy językowe zamieszkujące Europę ok. 1914 roku (załącznik nr 3).

WYKŁAD

4. Nauczyciel w formie krótkiego wykładu omawia zmiany, jakie w polityce bolszewików wobec nowych krajów Europy Środkowo-Wschodniej przyniósł rozejm w Compiègne, który uznał za nieważny traktat brzeski i wymuszał na Niemcach wycofanie wojsk.

Nauczyciel zadaje uczniom pytania, zaczynając burzę mózgów: W jaki sposób zachowali się bolszewicy, kiedy okazało się, że wojska niemieckie opuszczają tereny, które jeszcze niedawno należały do Imperium Rosyjskiego – a gdzie zaczęły powstawać nowe państwa, takie jak Litwa, Białoruś, Ukraina, Polska? Jaki był dalekosiężny plan komunistów?

Nauczyciel podsumowuje wypowiedzi uczniów oraz przedstawia plany bolszewików.

Już 16 listopada 1918 roku dowództwo Armii Czerwonej utworzyło Armię Zachód, której celem było zajęcie Litwy, Białorusi i Polski – później zaś dotarcie do Niemiec (a następnie przeniesienie rewolucji do Włoch i Wielkiej Brytanii). Dalekosiężnym celem bolszewików była bowiem światowa rewolucja, która obali dotychczasowe rządy i doprowadzi do drastycznych zmian stosunków społecznych i ekonomicznych.

- 5.** Nauczyciel omawia następstwa polityczne i społeczne klęski wojennej Cesarstwa Niemieckiego i Monarchii Austro-Węgierskiej (w roku 1918). Podsumowując, wskazuje, że zmiany te są kluczowe dla zrozumienia nastrojów panujących wówczas w Europie oraz planów ekspansji rewolucji komunistycznej.

Niezwykle ważne jest, aby wyjaśnić, że szczególnie w przypadku krajów, które nie sąsiadowały bezpośrednio z Rosją, wybuch rewolucji był wynikiem działań komunistów i socjalistów. Dla zrozumienia przyczyn tych wydarzeń należy wskazać, dlaczego hasła lewicowe cieszyły się tak dużą popularnością oraz jakie były główne obietnice propagandy komunistycznej.

PRACA Z MATERIAŁAMI POMOCNICZYMI / PRACA W GRUPACH

- 6.** Nauczyciel dzieli uczniów na grupy 2–4-osobowe oraz rozdaje im materiały pomocnicze:

- mapę prezentującą wybrane rewolucje i bunty w Europie (załącznik nr 4),
- kartę pracy (załącznik nr 5),
- karty krajów przedstawiające wydarzenia w wybranych krajach (załącznik nr 6).

Zadaniem uczniów jest uzupełnienie karty pracy na podstawie otrzymanych materiałów, a następnie na forum klasy podzielenie się swoimi wynikami i zebranie informacji na temat ustaleń innych grup – uzupełniając swoją kartę pracy.

Wskazówka: materiały z załącznika nr 6 można podzielić, aby nie każda grupa otrzymała te same informacje.

PODSUMOWANIE

7. Nauczyciel dzieli uczniów na grupy. Każda z nich ma zastanowić się nad odpowiedzią na jedno z poniższych pytań, a następnie przedstawić swoje wnioski forum klasy:

- Jakie były główne cele komunistów?
- Dlaczego bolszewikom zależało, aby w nowych państwach doszło do objęcia władzy przez komunistów? Jakimi mieli plany wobec Europy?
- Jakie są wspólne cechy wydarzeń w Niemczech i na Węgrzech?
- Dlaczego do wystąpień rewolucyjnych nie doszło w Polsce czy Rumunii? (Jako pytanie dodatkowe, wedle oceny nauczyciela).

PRACA PO LEKCJI

(zależnie od decyzji nauczyciela)

Uczniowie mają za zadanie wskazać na uniwersalne tendencje społeczne i polityczne, możliwe do zaobserwowania na przykładzie rewolucji i wystąpień, które miały miejsce w Europie Środkowej w latach 1917–1921.

ZAŁĄCZNIK NR 1

Deklaracja praw narodów Rosji, wydana 15 listopada 1917 roku przez Radę Komisarzy Ludowych, według projektu J. Stalina (fragmenty)

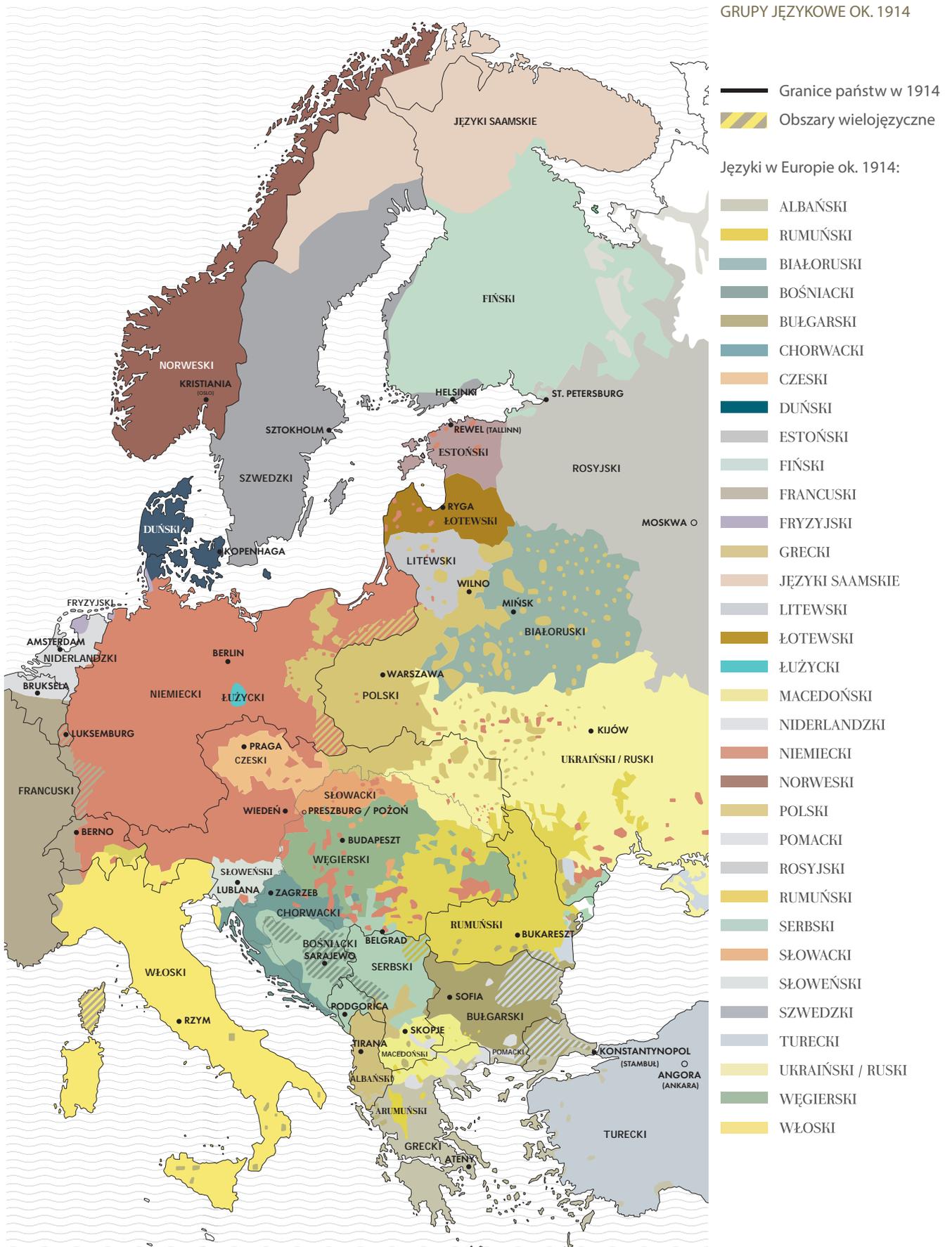
(..) Rada Komisarzy Ludowych postanowiła oprzeć swą działalność w sprawach narodowości Rosji na następujących zasadach:

- 1) Równość i udziałność narodów Rosji
- 2) Prawo narodów Rosji do swobodnego samookreślenia aż do oddzielenia się i utworzenia samodzielnego państwa
- 3) Zniesienie wszystkich i wszelkich narodowościowych i narodowościowo-wyznaniowych przywilejów i ograniczeń
- 4) Swobodny rozwój mniejszości narodowościowych i grup etnograficznych zamieszkujących Rosję.

ZAŁĄCZNIK NR 3

Mapa przedstawiająca grupy językowe zamieszkujące Europę ok. 1914 roku

ZAŁĄCZNIK NR 5

KARTA PRACY

NAZWA PAŃSTWA	Czy istniało przed 1914 r.? [tak / nie]	Powstałe w wyniku rozpadu którego imperium (Cesarstwo Niemieckie / Austro-Węgry / Imperium Rosyjskie)? [tak – nazwa imperium / nie]	Czy brało udział w Wielkiej Wojnie? [tak / nie]	Jeżeli tak, czy było częścią Trójpřzymierza, czy Trójpřrozumienia?	Czas trwania rewolucji / rządów komunistycznych [daty od-do]
FINLANDIA					
WĘGRY					
NIEMCY					
CZECHOSŁOWACJA					
RUMUNIA					

ZAŁĄCZNIK NR 6

Karty krajów

REWOLUCJA W NIEMCZECH

W początkach listopada 1918 roku wojna, brak żywności i niezadowolenie wśród żołnierzy i cywilów w Niemczech zaowocowały upadkiem autorytetu władzy i w konsekwencji doprowadziły do rewolucji demokratycznej. W Berlinie i wielu innych miejscach władzę przejęły kontrolowane głównie przez socjaldemokratów rady żołnierzy i robotników. W Monachium (Bawaria) w 1919 roku powstała republika komunistyczna. Jednak prawicowi socjaldemokraci, wspierani przez siły konserwatystów i paramilitarne oddziały zdemobilizowanych żołnierzy, wystąpili przeciwko komunistom i ich pokonali. Walki zbrojne pochłonęły ok. dwóch tysięcy istnień ludzkich.

REWOLUCJA NA WĘGRZECH

Na Węgrzech nowy rząd koalicyjny przedstawił w październiku 1918 roku program demokratycznych reform, który jednak z powodu poważnego kryzysu gospodarczego, politycznego i militarnego został odrzucony przez socjalistów i komunistów w marcu 1919 roku. Ogłoszono wprowadzenie dyktatury proletariatu oraz powstanie Węgierskiej Republiki Rad pod kierownictwem Béli Kuna. Rozpoczęła się nacjonalizacja zakładów przemysłowych i banków, zapoczątkowano reformę rolną. Wszystkim tym działaniom towarzyszył krwawy terror. W kwietniu doszło do interwencji wojsk rumuńskich i czechosłowackich, a pod koniec lipca 1919 roku Węgierska Republika Rad została obalona. Nowy rząd rozpoczął kampanię krwawego „białego terroru” wymierzoną w osoby związane z reżimem komunistycznym.

CZECHOSŁOWACJA

W czasie pierwszej wojny światowej Tomáš Garrigue Masaryk, opierając się na idei tzw. czechosłowakizmu, która zakładała istnienie jednego czechosłowackiego narodu politycznego, dążył do uzyskania niepodległości Czech w unii ze Słowacją. Krajowa działalność ruchu opozycyjnego wobec rządów austro-węgierskich oraz istnienie ochotniczych legionów czechosłowackich w Rosji przyczyniły się do uznania przez Ententę tych aspiracji. Jeszcze przed końcem wojny Francja, Wielka Brytania i Stany Zjednoczone zaakceptowały prawo Czechosłowaków do niepodległego państwa, oficjalnie proklamowanego w Pradze 28 października 1918 roku. Dwa dni później swoje poparcie dla wspólnego państwa potwierdzili politycy słowaccy. W listopadzie 1918 roku Masaryk został prezydentem Republiki Czechosłowackiej. W maju 1919 roku wojska Węgierskiej Republiki Rad, sprzeciwiając się utracie obszarów słowackich, wkroczyły na Słowację, gdzie ogłosiły powstanie Słowackiej Republiki Rad. Miesiąc później w wyniku czechosłowackiej kontrofensywy zostały zmuszone do opuszczenia kraju.

FINLANDIA

Rewolucyjny rok 1917 stworzył niespodziewaną szansę dla fińskiej suwerenności. 6 grudnia parlament ogłosił niezależność Finlandii od bolszewickiej Rosji. Rząd sowiecki uznał fińską niepodległość na początku 1918 roku, a w ślad za nim uczyniło to wiele państw zachodnich. Sukcesy na arenie międzynarodowej nie zminimalizowały jednak wewnętrznych napięć politycznych, które doprowadziły do krótkiej, ale krwawej wojny domowej. Naprzeciw rewolucyjnych czerwonych stanęli w niej biali pod dowództwem generała Carla Gustafa Mannerheima. Zwycięskie oddziały białych otrzymały militarne wsparcie armii niemieckiej, pod której naciskiem parlament fiński ustanowił monarchię z niemieckim królem. O jej losie przesądziła jednak klęska państw centralnych. W 1919 roku Finlandia została ogłoszona republiką, a zawarty w 1920 roku traktat pokojowy z Tartu potwierdził jej niepodległość.

NIEMCY (REPUBLIKA WEIMARSKA)

Kłęska wojenna i rewolucja doprowadziły w Niemczech do upadku monarchii i ucieczki cesarza Wilhelma do Holandii. Istniejący w kraju podział między umiarkowanymi a radykalnymi socjaldemokratami uwidocznił się 9 listopada 1918 roku w podwójnym proklamowaniu Republiki Niemiec: przez umiarkowanego socjaldemokratę Philippa Scheidemanna i radykalnego – Karla Liebknechta (późniejszego współzałożyciela Komunistycznej Partii Niemiec). Republika zagrożona była jednak puczem komunistycznego Związku Spartakusa w Berlinie, krwawo stłumionym w styczniu 1919. Od lutego 1919 do maja 1920 w Weimarze obradowało Zgromadzenie Konstytucyjne. 31 lipca 1919 roku przeważająca większość jego członków zaakceptowała demokratyczny porządek nowego państwa, powszechnie nazywanego – od miejsca obrad pierwszego parlamentu – Republiką Weimarską. Daleko było jednak do całkowitej stabilizacji, ponieważ od kwietnia do maja 1919 roku istniała też Bawarska Republika Rad. Demokratycznej Republice Weimarskiej zagroził również nieudany prawicowy pucz Kappa w marcu 1920 roku.

RUMUNIA

Rumunia przystąpiła do pierwszej wojny światowej w sierpniu 1916 roku po stronie Ententy, która uznała jej prawa do Siedmiogrodu i Bukowiny. Na skutek wybuchu rewolucji w Rosji sytuacja militarna Rumunii znacznie się pogorszyła. Dwie trzecie kraju zostało zajęte przez wojska państw centralnych, które narzuciły władzom rumuńskim traktat pokojowy, podpisany w Bukareszcie w maju 1918 roku. Równocześnie Besarabia ogłosiła niezależność od Rosji, a następnie zjednoczyła się z Królestwem Rumunii. 10 listopada 1918 roku Rumunia ponownie wypowiedziała wojnę państwom centralnym, zapewniając sobie miejsce po stronie zwycięzców. Do Królestwa Rumunii przyłączone zostały Bukowina (28 listopada 1918 roku) oraz Siedmiogród (1 grudnia 1918 roku). Na mocy traktatów pokojowych wytyczono nowe granice, dzięki czemu terytorium przedwojennej Rumunii wzrosło dwukrotnie. Największym wyzwaniem dla rumuńskich władz w latach 1918–1923 było zintegrowanie Siedmiogrodu, Bukowiny i Besarabii ze strukturami państwa. Nową konstytucję przyjęto w 1923 roku. Królestwo Rumunii pozostało monarchią konstytucyjną rządzoną przez Ferdynanda I.

WĘGRY

Połączenie strat militarnych, problemów gospodarczych i napięć społecznych skłoniło 17 października 1918 roku wpływowego polityka Istvána Tiszę do uznania, iż monarchia habsburska poniosła definitywną klęskę militarną. Rozpadł się dualistyczny system austro-węgierski, a tzw. rewolucja astrów (tymi kwiatami powracający z frontu żołnierze zastępowali na czapkach godło królestwa) otworzyła drogę do proklamowania 16 listopada 1918 roku Węgierskiej Republiki Ludowej. Sytuacja wciąż się zaostrzała ze względu na napływ uchodźców z zamieszkiwanych przez Węgrów terenów, które były włączane do państw powstających na gruzach monarchii habsburskiej. Pod koniec wojny rząd węgierski próbował nawiązać porozumienie z przywódcami ludności rumuńskiej w Siedmiogrodzie. Ci jednak uznali związek z Rumunią za ostateczny krok w długiej walce o rumuńskie państwo narodowe, które tworzyć miały Wołoszczyzna, Mołdawia i Siedmiogród. Kiedy na konferencji pokojowej w Paryżu zapadła decyzja o przyznaniu Rumunii także terytoriów leżących poza Siedmiogrodem, rząd węgierski 21 marca 1919 roku podał się do dymisji. W następstwie konfliktów zbrojnych, rozpaczliwej sytuacji gospodarczej i sukcesów propagandy komunistycznej doszło do rewolucji: koalicja socjaldemokratów i komunistów proklamowała w kwietniu 1919 roku powstanie Węgierskiej Republiki Rad pod przywództwem Béli Kuna. Nowy, zdominowany przez komunistów rząd próbował osiągnąć swoje cele terytorialne poprzez konflikt zbrojny z Rumunią. Dyktatura proletariatu upadła po 133 dniach w wyniku interwencji wojsk rumuńskich i czechosłowackich. Władzę przejął admirał Miklós Horthy na czele kontrrewolucyjnych sił zorganizowanych w Szegedzie i Wiedniu. Jako regent Królestwa Węgier rządził krajem aż do 15 października 1944 roku. Wobec przywódców i zwolenników czerwonego terroru przedstawiciele nowego reżimu zastosowali biały terror.

SCENARIUSZ 4

KONSEKWENCJE BITWY WARSZAWSKIEJ

ETAP EDUKACYJNY

szkoła ponadpodstawowa

CZAS TRWANIA

godzina lekcyjna

SŁOWA KLUCZOWE, NAJWAŻNIEJSZE POJĘCIA, PROBLEMY

mapa polityczna Europy po 1918 roku, rewolucje komunistyczne, zagrożenie ze strony bolszewików

ZAKRES TEMATYCZNY

historia Europy Środkowej po 1918 roku, wojna polsko-bolszewicka, rewolucje komunistyczne, zagrożenie ze strony bolszewików dla Europy Środkowej

CELE

Po zakończonej lekcji uczeń potrafi:

- przedstawić długotrwałe konsekwencje klęski bolszewickiej w Bitwie Warszawskiej,
- wymienić kraje, w których doszło do rewolucji komunistycznej.

METODY I ŚRODKI DYDAKTYCZNE, MATERIAŁY

teksty źródłowe oraz mapy

FORMY PRACY

praca pod kierunkiem, dyskusja, elementy wykładu, praca w grupach

WPROWADZENIE

1. Nauczyciel w formie wykładu przedstawia sytuację panującą w Europie Środkowej na przełomie sierpnia i września 1920 roku, kiedy to wielka ofensywa bolszewików na zachód została powstrzymana dzięki polskiemu zwycięstwu w Bitwie Warszawskiej, a następnie wojska Armii Czerwonej zostały odparte i zmuszone do odwrotu.

PRACA Z TEKSTAMI ŹRÓDŁOWYMI / PRACA W GRUPACH

2. Nauczyciel dzieli uczniów na grupy 2–4-osobowe, a następnie rozdaje im teksty źródłowe (załączniki nr 1 i 2). Po zapoznaniu się z materiałami źródłowymi uczniowie odpowiadają na pytania:
  - W jaki sposób Józef Piłsudski przedstawiał sytuację zewnętrzną Polski po odzyskaniu niepodległości? Dzięki komu udało się obronić niepodległość?
  - W jaki sposób Włodzimierz Lenin przedstawiał przyczyny wojny z Polską? Dlaczego było ważne, aby wygrać wojnę i ustanowić władzę bolszewicką w Polsce?
  - Co różni te dwa wystąpienia? W jaki sposób Piłsudski i Lenin opowiadają o wojnie polsko-bolszewickiej?

Nauczyciel podsumowuje wypowiedzi uczniów.

3. Nauczyciel rozdaje uczniom tekst źródłowy (załącznik nr 3). Po zapoznaniu się z materiałami źródłowymi uczniowie odpowiadają na pytania:
  - Do jakich wydarzeń D'Abernon porównuje zwycięstwo polskie w Bitwie Warszawskiej? Czemu służy to porównanie?
  - Jakie miałyby być konsekwencje zwycięstwa bolszewików w wojnie z Polską?

Nauczyciel podsumowuje wypowiedzi uczniów.

PRACA Z MAPĄ / BURZA MÓZGÓW

4. Nauczyciel przedstawia uczniom mapę prezentującą wybrane rewolucje i bunty w Europie w latach 1917–1921 (załącznik nr 4). Następnie zadaje uczniom pytania, zaczynając burzę mózgów:

- W których krajach sąsiadujących z Polską doszło do znaczących wystąpień komunistycznych?
- Jakie znacie przykłady działań pokazujących sympatie probolszewickie w krajach Europy Środkowej?

Ważne jest, aby przypomnieć lub opowiedzieć uczniom o wydarzeniach, które miały miejsce we Francji, Niemczech i Czechosłowacji, gdzie transporty broni i zaopatrzenia dla wojska polskiego były blokowane przez robotników kolejowych pod hasłem „ręce precz od Rosji”.

Nauczyciel może zdecydować się, aby rozszerzyć tę część scenariusza i przedstawić uczniom wariant historii alternatywnej, opowiadający o konsekwencjach zwycięstwa bolszewickiego w Bitwie Warszawskiej – opisując hipotetyczne reakcje, z jakimi spotkałoby się przybycie oddziałów Armii Czerwonej do Niemiec i innych krajów Europy Środkowej.

Pomocny w przygotowaniu takiego wykładu może być artykuł prof. Tomasza Nałęczka *Gdyby zwyciężyli Sowieci...* (<https://www.tygodnikpowszechny.pl/gdyby-zwyciezyl-sowieci-142990>).

PODSUMOWANIE

5. W formie wykładu nauczyciel przedstawia konsekwencje, jakie dla wybranych państw Europy Środkowej i Środkowo-Wschodniej miały polskie zwycięstwo w Bitwie Warszawskiej i powstrzymanie ofensywy bolszewików na zachód.

W tym miejscu należy wskazać, że klęska Armii Czerwonej pod Warszawą miała wpływ także na przebieg konfliktu, który z bolszewikami toczyły Estonia, Łotwa i Litwa.

6. Nauczyciel, przedstawiając przebieg granicy polsko-sowieckiej (mapa, załącznik nr 5), ustanowionej w wyniku pokoju ryskiego (III 1921), wskazuje na konsekwencje tego rozstrzygnięcia dla Polski oraz dla aspiracji niepodległościowych Białorusinów i Ukraińców.

Omawiając długotrwałe konsekwencje klęski ofensywy bolszewickiej, należy wskazać, że sprawiła ona, iż przywódcy bolszewików zrewidowali swoje plany światowej rewolucji – nie zrezygnowali jednak z czynnych prób obalenia porządku wersalskiego. Jednym z elementów tej polityki była późniejsza współpraca z nazistowskimi Niemcami, a w konsekwencji wybuch drugiej wojny światowej.

ZAŁĄCZNIK NR 1

Rozkaz zawiadamiający o podpisaniu zawieszenia broni pomiędzy Polską i Rosją Sowiecką, 14 października 1920 roku (fragmenty)

Naczelne Dowództwo WP
Sztab Generalny

Belweder, dn. 14 X 1920 r.

ŻOŁNIERZE!

Dwa długie lata, pierwsze istnienia Wolnej Polski, spędziliście w ciężkiej pracy i krwawym znoju. Kończycie wojnę wspaniałymi zwycięstwami i nieprzyjaciel złamany przez Was zgodził się wreszcie na podpisanie pierwszych i głównych zasad upragnionego pokoju.

Żołnierze! Nie na próżno i nie na marne Wasz trud. Polska nowoczesna zawdzięcza swe istnienie wspaniałym zwycięstwom Mocarstw Zachodnich nad Państwami Rozbiorczemi. Lecz od razu, od pierwszej chwili życia swobodnej Polski, wyciągnęło się ku Niej mnóstwo pożądlivych rąk, skierowało się mnóstwo wysiłków, by ją utrzymać w stanie bezsiły, by, jeżeli już istnieje, była ona igraszką w ręku innych, biernym polem dla intryg całego świata. Naród polski porwał się do broni, zrobił olbrzymi wysiłek, tworząc liczną i silną Armię.

(..)

Za pracę i wytrwałość, za ofiarę i krew, za odwagę i śmiałość dziękuję Wam żołnierze, w imieniu całego Narodu i Ojczyzny naszej.

Pokój nie jest jeszcze zawarty w formie skończonej. Żołnierz polski ma go czekać z bronią u nogi, cierpliwie i spokojnie, gotowy w każdej chwili stanąć w obronie owoców swego zwycięstwa, gdyby nieprzyjaciel miał się cofnąć przed ostatecznym jego utrwaleniem. Tej cierpliwości i spokoju wymagam od Was stanowczo.

(..)

Żołnierze, zrobiliście Polskę mocną, pewną siebie i swobodną. Możecie być dumni i zadowoleni ze spełnionego swego obowiązku. Kraj, co w dwa lata potrafił wytworzyć takiego żołnierza, jakim Wy jesteście, może spokojnie patrzeć w przyszłość.

Dziękuję Wam raz jeszcze.

Józef Piłsudski
Pierwszy Marszałek Polski i Naczelnny Wódz

ZAŁĄCZNIK NR 2

Włodzimierz Lenin, *Przemówienie ze zjazdu robotników przemysłu garbarskiego, 2 października 1920 roku* (fragmenty)

Wiadomo wam, że po rozgromieniu Niemiec sojusznicy imperialistyczni – Francja, Anglia, Ameryka i Japonia – zawierają Pokój Wersalski, który jest w każdym razie bez porównania bardziej okrutny niż osławiony Pokój Brzeski, o którym tak wiele krzyczano. (...) Jedną z przyczyn, dla których utrzymuje się ten potworny pokój, jest okoliczność, że Polska dzieli Niemcy na dwie części, gdyż ziemie polskie sięgają do morza. (...) Pokój Wersalski uczynił z Polski państwo buforowe, które ma odgrodzić Niemcy od zetknięcia się z radzieckim komunizmem i które Ententa traktuje jako oręż przeciwko bolszewikom. Z udziałem Polski i przy jej pomocy Francuzi mają nadzieję odzyskać owe sięgające dziesiątek miliardów pożyczki, które zaciągnął rząd carski. (...) Gdyby Polska stała się radziecka, gdyby robotnicy warszawscy otrzymali od Rosji Radzieckiej pomoc, na którą czekali i którą z radością witali, Pokój Wersalski zostałby rozbity i cały system międzynarodowy, ustanowiony dzięki zwycięstwom nad Niemcami, runąłby.

ZAŁĄCZNIK NR 3

Edgar Vincent D'Abernon, *Osiemnasta decydująca bitwa w dziejach świata pod Warszawą 1920 roku* (fragmenty)

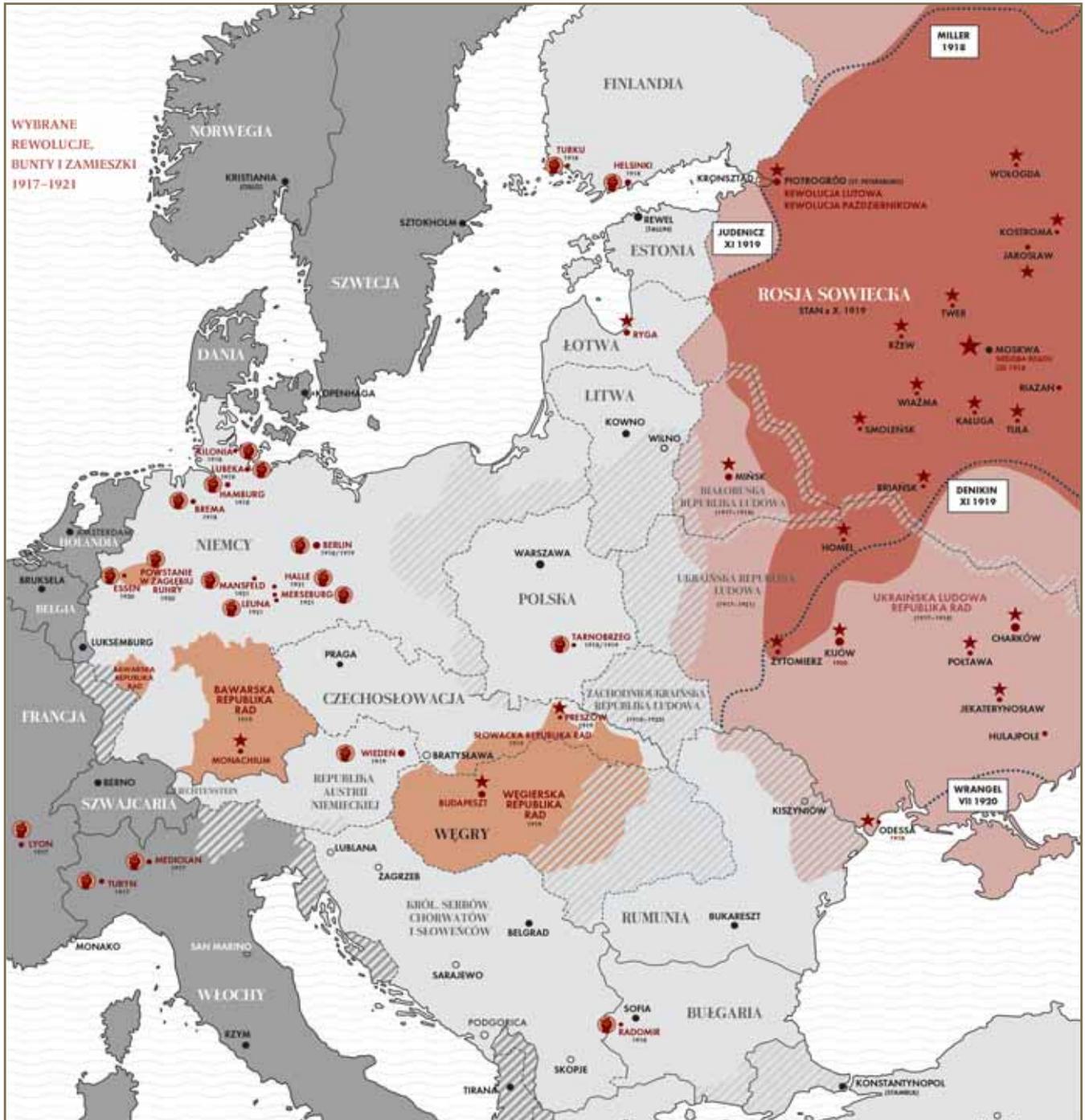
Gdyby Karol Martel nie zahamował podbojów saraceńskich w bitwie pod Tours, to niewątpliwie wykładano by dziś Koran w uczelniach Oxfordu, a uczniowie staraliby się udowodnić ludności świętość i prawdę objawień Mahometa. (...)

Gdyby Piłsudski i Weygand w bitwie pod Warszawą nie zdołali powstrzymać tryumfalnego pochodu armii sowieckiej, to nie tylko Chrześcijaństwo doznałoby klęski, lecz i cała cywilizacja zachodnia znalazłaby się w niebezpieczeństwie. Bitwa pod Tours ocaliła naszych przodków brytyjskich oraz ich galijskich sąsiadów od jarzma Koranu. Bitwa natomiast pod Warszawą, rzecz można śmiało, wybawiła Środkową, a także częściowo i Zachodnią Europę od jeszcze bardziej wywrotnego niebezpieczeństwa, to jest od fanatycznej tyranii Sowietów.

Zasadnicze znaczenie polskiego zwycięstwa nie ulega najmniejszej wątpliwości; gdyby wojska sowieckie przełamały opór armii polskiej i zdobyły Warszawę, wówczas bolszewizm ogarnąłby Europę Środkową, a, być może, przeniknąłby i cały kontynent.

ZAŁĄCZNIK NR 4

- Granice państwowe w 1918
- - - Granice powstających państw [1918]
- ★ Ośrodki władzy komunistów
- HALLE 1921 Strajki i bunty
- WARSZAWA Stolica państwa
- Obszary pod rządami komunistów
- Obszary kontrolowane przez bolszewików w październiku 1919
- Obszary pod rządami bolszewików w marcu 1921
- Maksymalny zasięg armii białych
- ▨ Terytoria sporne
- WRANGEL VII 1920 Dowództwa sił białych
- Nowa Europa

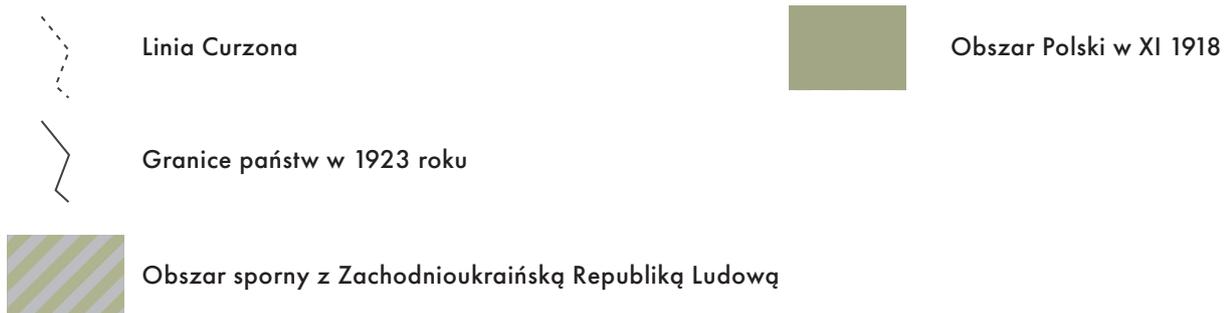
Mapa przedstawiająca wybrane rewolucje i bunty w Europie w latach 1917–1921

ZAŁĄCZNIK NR 5

Granice wschodnie Polski 1918-1923

ŹRÓDŁA WYKORZYSTANYCH MATERIAŁÓW

SCENARIUSZ 1, ZAŁĄCZNIK NR 2

„Odzyskanie niepodległości przez Polskę”. Godło Polski. Domena publiczna.

„Zajęcie Wilna”. Na zdjęciu: Józef Piłsudski, Edward Śmigły-Rydz, Kazimierz Sosnkowski, Stanisław Szeptycki przed żołnierzami Wojska Polskiego. Wilno, Plac Łukiski. Autor nieznany. Domena publiczna.

„Walki o Lwów”. Orłęta – obrona cmentarza, Wojciech Kossak 1926. Domena publiczna.

„Powstanie Wielkopolskie”. Szturm na Prezydium Policji 1918, Leon Prauziński. Domena publiczna.

„Wyprawa kijowska”. Na zdjęciu: gen. Antoni Listowski, Symon Petlura, płk Wołodymyr Sałskij, płk Marko Bezruczko, oficerowie ukraińscy i polscy – Berdyczów, wyprawa kijowska, kwiecień 1920. Autor nieznany. Domena publiczna.

„Operacja Zima”. Na zdjęciu: żołnierze łotewscy, 1920. Autor nieznany. Domena publiczna.

„Walki o Śląsk Cieszyński”. Na zdjęciu: Czescy legioniści podczas walk w 1919. Autor nieznany. Domena publiczna.

„Wojna polsko-bolszewicka”. „Bij bolszewika”, polski plakat propagandowy z 1920. Domena publiczna.

„Powstania Śląskie”. Polski plakat propagandowy z okresu plebiscytu. Autor nieznany. Domena publiczna.

„Plebiscyt na Warmii i Mazurach”. Niemiecki znaczek pocztowy, zachęcający do udziału w plebiscycie. Domena publiczna.

SCENARIUSZ 2, ZAŁĄCZNIK NR 1

Odezwa premiera Wincentego Witosa do żołnierzy polskich z 6 sierpnia 1920 roku, cyt. za: <https://1920.muzhp.pl/wojsko/109/zolnierze.html>

ZAŁĄCZNIK NR 2

„Do broni. Wstępujcie do Armii Ochotniczej”. Polski plakat propagandowy, 1920 rok. Domena publiczna.

„Do broni. Ratujmy Ojczyznę! Pamiętajmy dobrze o naszym przyszłym losie”, Polski plakat propagandowy. 1920 rok. Domena publiczna.

ZAŁĄCZNIK NR 3

Rozkaz do żołnierzy Armii Czerwonej wydany przez gen. Michaiła Tuchaczewskiego, dowódcę Frontu Zachodniego, 2 lipca 1920 roku, cyt. za: <https://1920.muzhp.pl/komentarze/138/michail-tuchaczewski.html>

ZAŁĄCZNIK NR 4

„Oto, czym kończą się pańskie pomysły”. Bolszewicki plakat propagandowy, 1920 rok. Domena publiczna.

„Jest jedno zawołanie do Ukraińców i Rosjan – niech nie będzie pana nad robotnikiem!”. Bolszewicki plakat propagandowy, 1920 rok. Domena publiczna.

SCENARIUSZ 3, ZAŁĄCZNIK NR 1

Deklaracja praw narodów Rosji, wydana 15 listopada 1917 r. przez Radę Komisarzy Ludowych, [w:] *Archiwum Ruchu Robotniczego*, t. V, Warszawa 1977, s. 303–304.

ZAŁĄCZNIK NR 2

Mapa Europy w latach 1914 i 1918 pochodzi z: *Po Wielkiej Wojnie. Nowa Europa 1918–1923. Katalog wystawy*, red. B. Dziewanowski-Stefańczyk, Warszawa 2020, s. 16-19.

ZAŁĄCZNIK NR 3

Mapa przedstawiająca grupy językowe zamieszkujące Europę ok. 1914 roku pochodzi z: *Po Wielkiej Wojnie. Nowa Europa 1918–1923. Katalog wystawy*, red. B. Dziewanowski-Stefańczyk, Warszawa 2020, s. 32.

ZAŁĄCZNIK NR 4

Mapa prezentująca wybrane rewolucje i bunty w Europie w latach 1917–1921 pochodzi z: *Po Wielkiej Wojnie. Nowa Europa 1918–1923. Katalog wystawy*, red. B. Dziewanowski-Stefańczyk, Warszawa 2020, s. 68–69.

ZAŁĄCZNIK NR 6

Informacja na temat wybranych krajów pochodzi z: *Po Wielkiej Wojnie. Nowa Europa 1918–1923. Katalog wystawy*, red. B. Dziewanowski-Stefańczyk, Warszawa 2020, s. 83, 84, 89, 92, 95.

SCENARIUSZ 4, ZAŁĄCZNIK NR 1

Rozkaz zawiadamiający o podpisaniu zawieszenia broni pomiędzy Polską i Rosją sowiecką. 14.10.1920, cyt. za: L. Wyszczelski, *Niemen 1920*, Warszawa 1991, s. 243–244.

ZAŁĄCZNIK NR 2

Włodzimierz Lenin, Przemówienie ze zjazdu robotników przemysłu garbarskiego, 2 października 1920 roku (fragmenty), cyt. za: A. Radziwiłł, W. Roszkowski, *Historia 1871–1939. Podręcznik dla szkół średnich*, Warszawa 1998, s. 162.

ZAŁĄCZNIK NR 3

Edgar Vincent D'Abernon, *Osiemnasta decydująca bitwa w dziejach świata pod Warszawą 1920 roku* (fragmenty), cyt. za: N. Davies, *Orzeł biały, czerwona gwiazda*, Kraków 2018, s. 320.

ZAŁĄCZNIK NR 4

Mapa prezentująca wybrane rewolucje i bunty w Europie 1917–1921 pochodzi z: *Po Wielkiej Wojnie. Nowa Europa 1918–1923. Katalog wystawy*, red. B. Dziewanowski-Stefańczyk, Warszawa 2020, s. 68–69.

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	5
SCENARIUSZ 1. ODRODZONA POLSKA I WALKI O GRANICE 1919–1921	8
Załącznik nr 1	11
Załącznik nr 2	13
SCENARIUSZ 2. WOJNA POLSKO-BOLSZEWICKA 1919–1921 I BITWA WARSZAWSKA.....	16
Załącznik nr 1	20
Załącznik nr 2	21
Załącznik nr 3	22
Załącznik nr 4	23
Załącznik nr 5	24
Załącznik nr 6	25
SCENARIUSZ 3. SZERZENIE SIĘ REWOLUCJI BOLSZEWICKIEJ.....	27
Załącznik nr 1	32
Załącznik nr 2	33
Załącznik nr 3	34
Załącznik nr 4	35
Załącznik nr 5	36
Załącznik nr 6	37
SCENARIUSZ 4. KONSEKWENCJE BITWY WARSZAWSKIEJ	42
Załącznik nr 1	46
Załącznik nr 2	47
Załącznik nr 3	48
Załącznik nr 4	49
Załącznik nr 5	50
Źródła wykorzystanych materiałów.....	52